
Пресиян Костадинов / Presiyan Kostadinov

НАЗНАЧАВАНЕТО НА НАРОДНИТЕ ОБВИНИТЕЛИ И СЪДИИ В РУСЕ

The Nomination of the Demotic Accusers and Judges in Ruse

Abstract: The report follows a specific episode surrounding the construction of the Ruse District People's Court, reflecting the election and appointment of the demotic prosecutors and judges in the Danube's river located city.

Key words: Ruse District People's Court, demotic prosecutors, demotic judges, Ruse.

Изследвайки Народния съд историците се придържат към определени стереотипи. Така например предпочитано поле за изява е въпросът за присъдите и жертвите или законосъобразността на текстовете на Наредбата-закон за съдене от народен съд. На заден план остават по-частните проблеми на този институт, характерен за страната ни в един кратък период. В местната русенска историография до този момент няма изследване, свързано с Народния съд в града, което да побира в себе си разработени по-частните проявления на този институт. Изключение до известна степен прави студията на местния учен Иван Радков¹. Така или иначе историческата наука остава с вмененото задължение да продължава напред, надграждайки вече съществуващото. В тази връзка чрез настоящата статия се цели да се хвърли обилна светлина върху един от частните проблеми, явяващи се едновременно и съставна част на местния Народен съд, респективно и от местното минало. Избирането и назначаването на народните обвинители и народните съдии в съответните колегии е основополагащ за изследването върху Русенския областен народен съд. Без поставянето му в научен порядък по-нататъшното научно издирване по темата би било трудно.

Още с обособяването на юридическия гръбнак на Народния съд посредством Наредбата-закон, се поставя началото на продължителен процес, за чийто край се счита издаването и привеждането в изпълнение на присъдите от множеството съдебни състави, действащи из страната. Текстът на Наредбата-закон регламентира цялостно общата последователност, свързваща се, от една страна, с времето преди започване съществената работа на институцията на народните съдилища, а от друга – това, което следва да се случи, след даване началото на процесите. Чрез членове 5 и 6 се посочва правният регламент при

назначаването (или избирането), както и функциите на народните обвинители и народните съдии. Предвид това и съобразно член 5: „Министерският съвет, по доклад на министъра на правосъдието, назначава един главен обвинител и нужното число обвинители. Главният народен обвинител и обвинителите с възможно най-голяма бързина събират обвинителния материал, възбуждащ обвинението, определят мярката за неотклонение, изготвят обвинителния акт и поддържат обвинението пред съда“². Директно определение за това що е народен обвинител и народен съдия обаче в текста на Наредбата-закон липсва. Откриват се в литературата податки, посредством които може да се направи предположение какви очаквания влага Българската работническа партия (комунисти) към въпросните две позиции и съответно изискванията, които същата има към лицата, които трябва да ги заемат.

В своите спомени Борис Илиев, председател на Дванадесети върховен състав на Народния съд, представя епизод от заседание на историческите процеси срещу министри, регенти, дворцови съветници и народните представители от XXV ОНС, започнали на 20 декември 1944 г. в София, който показва отлично атмосферата в онези дни. Предава и настроенията на народните маси, намиращи се в близост до съдебните зали, където се провеждат процесите. „Цялата страна бе залята от многохилядни митинги. Народът искаше справедлива, но безпощадна присъда за онези, които против волята му го бяха прикачили към колесницата на хитлеристка Германия (...). За да запазят от спонтанния народен гняв поведението към съдебните зали фашистки злодеи, комунистите и ремсистите образуваха живи стени. Партизански майки с черни забрадки над сухи, изплакани очи, опираха свити юмруци в раменете им...“³. Борис Илиев продължава своя мемоар така: „Спомням си как гърмеше гласът на народния обвинител Владимир Димчев по високоговорителите в София, когато произнасяше обвинителната си реч. Наситена с много аргументи, с които подкрепяше своето обвинение, за народните злодеи той искаше смъртно наказание. Хората се събираха по групи и коментираха изнесеното. Някои се провикваха: „Браво!“ – и ръкопляскаха на силната гневна реч на народния обвинител и на сарказма, с който обвиняваше бившия министър-председател Добри Божилов, поискал смекчаващи вината обстоятелства“⁴. Откроява се ярко внушението, което прави авторът и участник в събитията, че посредством обвинителите говори самият народ.

Избирането и назначаването на народните съдии е другият ключов елемент от изграждането цялостния завършен конструкт на това, което народните съдилища представляват. Наредбата-закон въвежда нормативното поле, върху което стъпва от формална гледна точка понятието „народен съдия“. Съобразно цитирания документ съществуват две хипотези, при които може да се заеме позицията, и двете, регламентирани от член 6. Първата определя изборността. Позволява се на местните областни комитети на Отечествения фронт да избират сред пълнолетните мъже и жени подходящи лица. Втората касае

прякото назначение. Министърът на правосъдието има правомощията да посочи такива измежду действащите адвокати и съдии в страната. Поставено е ограничение от тридесет души върху общит брой народни съдии, които даден областен комитет може да избере, но ако съставите се окажат недостатъчни, съществува възможността да се поиска от ресорното министерство да отпусне бройка за допълнителни съдии. Тази опция се свързва с числеността на привлечените да отговарят. Член 7 от Наредбата-закон определя правилата при разпределението на съставите. Министърът на правосъдието има вменена тази задача, съобразявайки правилата, въведени от нормативния документ. Най-напред той трябва да разпреди образуването на един или повече състави от по тридесет членове, които да съдят регенти, министри и прочие отговорни фигури на бившия режим. Териториално се позиционират в София. Четирима от съдиите се назначават, а останалите се посочват от областните комитети. Председател на съда е старшият от назначените. Разпределението извън столицата е извършено на принцип областен център, като за всяка област се образуват състави според числеността на подсъдимите. Състоят се от един назначен съдия, който изпълнява функцията на председател, и четирима, посочени от съответния областен комитет. Заседават в областните градове. Допуска се този принцип да се наруши по преценка на министъра на правосъдието и да се пренесат по целесъобразност в някой от околийските центрове. Наредбата-закон урежда и възможността за смяна на назначените съдии. В случай на невъзможност някой от тях да се яви в съда, бива заместен от друг по решение на правосъдния министър⁵.

* * *

В пълно съзвучие с изискването очакваните резултати от Народния съд, на етапа на който се намира, да бъдат постигнати по най-добрия възможен начин, Министерство на правосъдието посредством Главния народен обвинител Георги Петров, разпраща из страната инструкции под формата на окръжни. В документалното наследство, касаещо русенските състави, от особено значение са две много ценни свидетелства. Първото е Окръжно от Главния народен обвинител до народните обвинители от страната⁶ от 19 октомври 1944 г., а второто – писмо от 30 октомври 1944 г. От структурна гледна точка тяхното съдържание обхваща най-вече принципната организация на обвинението и касае набавянето на материали за него. Окръжното, което ще бъде разгледано подробно, е в 12 точки. Тематично обхваща всички аспекти на народното обвинение и поради тази причина следва да се счита като основополагащо свидетелство.

В началото новоназначеният на тази позиция трябва да изпрати към Главния народен обвинител акт, с който удостоверява встъпването си в длъжност⁷. Едновременно същият изисква от местните милиция и военна следствена комисия точен списък на всички задържани лица, на които предстои да отговарят по Наредбата-закон (независимо, че формално следствието за задържаните все още не е приключило), но и преписките по произведените към момента

разследвания⁸. По този начин се прави опит да се придобие приблизителна информация относно размера на провела се преди началото на Народния съд чистка – процес, определян от Централния комитет (ЦК) на БРП (комунисти) като „стихийно уреждане на сметки с най-злостните врагове“⁹. Набавените сведения, групирани по околии, се изпращат към Георги Петров с гриф „поверително“.

Забелязва се, че Окръжното освен към спешност при работата приканва народните обвинители и към въздържане от крайности по отношение на лица, за които има съмнение, че са неправилно задържани. Като причина за това са посочени липсващите или очевидно несъстоятелните улики, събрани в хода на следствието. В такъв случай обвинението няма друг избор освен да нареди незабавното освобождаване на същите. В русенския случай такава практика се открива при Четвърти състав на местния областен народен съд, като голям брой подведени под отговорност лица, биват освободени поради липсващи или неверни доказателства, представени при обособяването на обвинителния материал. Подобни случаи в работата на Първи състав не са открити, като там няма нито един освободен на база посоченото основание.

Не толкова меки са разпорежданията на Главния народен обвинител, разписани в Окръжното от 19 октомври 1944 г. по отношение мярката за неотклонение. За лицата, за които има събран достатъчно обвинителен материал, за да бъдат привлечени под отговорност по смисъла на Наредбата-закон, не бива да се определя различна мярка освен „задържане под стража“. Като причина за тази крайност са посочени „чувствата и настроението на народа“¹⁰.

Посредством специфична методика трябва да се подреди и събраният от обвинението материал. При разглеждането на факти, третираните като доказателства, не е достатъчно самото им систематизиране под формата на съвкупност, за да се счете за приключено разследването по отношение на едно лице, а напротив изисква се да се състави посредством тях „една пълна и всестранна картина на злодеянията“¹¹. За да се справят успешно с тази задача, Георги Петров указва на народните обвинители по места да се ползват от помощта и подкрепата органите на милицията и образуваните следствени комисии. Съвместно те трябва да се доберат до онези обстоятелства, представляващи есенцията на фашизма, който в края на краищата е поставен на подсъдимата скамейка, разбира се, през неговите изразители. Не представлява изключение и русенското народно обвинение. Ангажираните лица трябва да вземат под внимание наличните факти и описанията на свидетели и подсъдими, но и да отсеят само ония от тях, сочещи конкретно към извършено насилие или престъпление по смисъла на Наредбата-закон. От същото правило следва да се ползват и при подбора на веществените доказателства. Подбират се предимно писмени документи, официални книжа, преписи на същите, заповеди за провеждане на акции на полицията преди 9 септември 1944 г., списъци на наградени полицаи и жандармеристи, снимки¹². Тази изрична инструкция при Първи Русенски състав е спазена изключително стриктно. От проучените в хода на изследването до-

кументи може да се направи изводът, че народните обвинители са разполагали с изключително обилен доказателствен материал, придружен с богати свидетелски показания.

Всички важни и интересни „книжа, снимки, оръжия и др.“¹³ трябва да бъдат описани в специални изземателни протоколи. На онези, които се открояват повече от останалите, се правят веднага преписи или копия, като същите се изпращат тутаки на Главния народен обвинител¹⁴. Същите се планира да бъдат използвани от Министерството на пропагандата и печата за специфичните потребности на Народния съд. Трябва да се подчертае, че силното експониране на елементи, свързани с делото, като например различни данни и сведения, показания на свидетели и други, е практика на местния комитет на Отечествения фронт.

Военните лица са обект на по-специално отношение съобразно Окръжното от 19 октомври 1944 г. Разпорежданията, които ги касаят, се отнасят най-вече до запазването на честта на българския офицер. При необходимост от разпит разрешение за това първо трябва да предостави началникът на съответния гарнизон, където е задържан военнослужещият. Когато има събран достатъчно обвинителен материал под формата на доказателства, за да бъде привлечено военно лице като обвиняем, народният обвинител първо известява с нарочно писмо ведомствения министър, като изисква да му бъде предадено за съдене от Народен съд. Въпросната процедура е напълно в съзвучие с член 8 от Наредбата-закон, където е посочено, че „Народният обвинител изисква обвиняемите военни лица чрез военния министър“¹⁵.

Инструкциите насърчават инициативност в издирвателската работа на факти и доказателства, касаещи народните представители от Двадесет и петото обикновено народно събрание, за да могат същите да бъдат разследвани освен от върховните състави в столицата и от провинциалните. Трябва да се отбележи, че нито един от двата русенски състава на Народния съд не се ползва от възможността да повдигне обвинение на народен представител, назначен от местната избирателна колегия.

В пътуванията, изпратени от столицата, е засегнат и въпросът за намирането на място, където да бъде разположено обвинението¹⁶ и за издаването на карти за безплатно пътуване с железниците¹⁷. Въпросът относно локацията е уреден посредством Министерството на правосъдието, което отпуска помещения в съдебните сгради, персонал и канцеларски материали, а Министерството на транспорта дава право народните обвинители да ползват железниците безплатно. Относно колегиите разпореждането е категорично – всяка една областна колегия с конституирането си се сдобива с посочен от Министъра на правосъдието секретар. Срещите трябва да се провеждат поне веднъж седмично, а задачите пред тях касаят преди всичко спектъра около подготовката на доклади за свършената до момента работа¹⁸, но и набавянето на сведения за брой убити партизани, опожарени къщи, изпълнени смъртни присъди по ЗЗД¹⁹, които да се изпратят за сведение към Главния народен обвинител.

Окръжното, изпратено на 19 октомври 1944 г. позволява срещу дадено лице да бъде повдигнато обвинение, без това да се обвързва с физическото му присъствие. Все пак в Наредбата-закон фигурира текст, който допуска за отсъстващите подсъдими делото да се гледа неприсъствено²⁰.

От обекта на Окръжното не е изключено насочването на изпълнително действие срещу движимите и недвижимите имоти на обвинените лица. Процедурата се спазва изключително стриктно и при двата русенски състава.

„Да се действа с най-голяма бързина, за да може през втората половина на м. ноември народните съдилища да започнат разглеждане на изготвените вече дела“²¹, завършва Георги Петров в Окръжното до обвинителите в Народния съд. Този призив не дава необходимия тласък за по-ранно начало на съдебното следствие. Това на свой ред не бива да се свързва с липсата на педантизъм при подреждането на материалите, с които по-късно борави русенското обвинение, дори напротив.

Посочването на лицата, които да бъдат назначени за народни обвинители в Русе, става почти синхронно с приемането и обнародването на Наредбата-закон – в края на месец октомври 1944 г. Всички те са юристи по професия и като такива притежават опит в боравенето с правната наука. С Постановление № 3 на Министерски съвет, обнародвано в Държавен вестник на 24 октомври 1944 г. на Величко Цонев, Моско Мъсев, Панайот Попов и Борис Минковски е възложена тежката отговорност по събирането и подреждането на огромния материал. Актовете за встъпване в длъжност на четиримата са с дата 25 октомври 1944 г.²² За русенската общественост обаче имената на народните обвинители са известни от по-рано. Местният орган на Областния комитет на Отечествения фронт вестник „Дунавски отечествен фронт“ в своя публикация, озаглавена „Народните обвинители в Русенска област“, ги оповестява още на 19 октомври. В същия материал се известява населението, че въпросните лица са вече назначени, като допълнително е дадена информация и за отговарящите за обвинението извън Русе²³. Това обстоятелство не би следвало да се третира от науката като непремерено действие от страна на редактора на местния „Дунавски отечествен фронт“ Аспарух Емануилов. Той благодарение на едновременното съвместителство на юридическото поприще и подвизаването си в редакцията на местния вестник има възможността да борави с информация, известна на тесен кръг от хора. При определени обстоятелства би могъл да я оповести от трибуната, давана му на страниците на всекидневника, какъвто вероятно е и случаят. Знае се, че именитият русенски юрист е част от градското ръководство на Социалдемократическата партия в Русе и е сред имената, съставляващи Областния комитет на Отечествения фронт²⁴. В предварителния списък той е сред посочените за заемането на позицията на народен обвинител²⁵. Тази съвкупности от факти обяснява изпреварващото официалното назначение обявление, намерило място в публикацията от брой 28, излязъл на 19 октомври 1944 г.

Малко след това обаче настъпва промяна в предварително планирания състав. Аспарух Емануилов се отказва от позицията на народен обвинител, като за това свое решение изтъква причини от здравословно естество²⁶. Редакторът на „Дунавски отечествен фронт“ прави предложение неговото място да бъде заето от русенския адвокат Кирил Христов.

С утвърждаването имената на избраните за обвинители те следва да се конституират в своя собствена областна колегия. Министърът на правосъдието съгласно Окръжното на Главния народен обвинител от 19 октомври 1944 г. посочва секретар, който да води кореспонденцията. На всички официални документи, изпращани към ресорното министерство, стои подписът на Моско Мъсев, от което следва заключението, че той е натоварен с ангажимента да се занимава с деловодството като секретар. При фактическото встъпване в длъжност избраните за народни обвинители следва да изпратят актове, с които да удостоверят това. Едва след като въпросните документи пристигнат в София, те придобиват специални лични карти, гарантиращи им определени права и правомощия за времето, докато заемат позицията. С писмо № 23 от 6 ноември 1944 г. на секретаря Мъсев до Главния народен обвинител Георги Петров са депозираны за сведение актовете, удостоверяващи встъпването в длъжност на петимата русенски народни обвинители. Изисква се в най-скоро време да се финализира процедурата за назначените и те да се сдобият с лични карти²⁷. За завършването на тази съществена от гледна точка по-нататъшния ход на следствието формалност на Георги Петров са необходими десет дни. На 16 ноември същата година в Русе пристигат чрез специален куриер очакваните легитимации, посредством които Величко Цонев, Моско Мъсев, Панайот Попов, Борис Минковски и Кирил Христов ще имат възможност да се удостоверяват при необходимост занапред в качеството си на народни обвинители²⁸.

Личността и делото на петимата преди назначаването са до голяма степен неизвестни. В направената справка в местния архив фондът, съхраняващ личните дела и протоколните книги на Адвокатски съвет–Русе, се оказва не особено богат на сведения, макар всеки един да е бил адвокат, действащ на територията на Русе. За Величко Цонев не бе открита никаква информация. Името на Моско Мъсев се среща в няколко от протоколите на Адвокатския съвет. От 26 декември 1944 г. той присъства като част от неговото ръководство, избран за член на дисциплинарния съвет²⁹. Мъсев изглежда, че е пряко свързан и с миналото на едно от близките до Русе села – Мечка. Още през 1926 г. на втората среща на местните комунисти, провела се в дома на Бени Кръстев, Мъсев заедно с Коста Момчилов и Спиридон Савов е сред нелегалните, гостуващи на тази сбирка. В следващите години изглежда бъдещият народен обвинител често е пребивавал в Мечка. Открива се сведение в местната история на селото, че Васил Бълев, сочен като първия комунист там, неведнъж е помагал на нелегални да прекосяват течащата в близост до селото река, превозвайки

ги със своята лодка или скривайки ги в своя имот, като рисува по този начин собствения и на семейството си живот. Сред възползвалите се от услугите на Бълев е и Мъсев³⁰. Името на Борис Минковски става по-известно едва след края на процесите на Русенския областен народен съд, когато нему заедно с Петко Петрински е поверено да отговаря за държавното обвинение в процеса срещу опозиционния лидер Кръстьо Пастухов, започнал на 6 юни 1946 г. в София³¹. За разлика от тях в Държавния архив в Русе се пази личното досие на Панайот Попов, намиращо се във фонда на местния адвокатски съвет. Това позволява да се състави сравнително пълна картина за неговата дейност, макар и не толкова детайлна, за да бъде определена като биографична бележка. Попов е роден на 17 април 1887 г. в еленското село Марян. Вероятно неговото семейство е било заможно, тъй като успява да завърши право в Университета в град Женева³². След като завършва бъдещият народен обвинител постъпва като адвокат в Разград през 1916 г.³³, като правоспособността му да практикува професията е призната предната година с определение № 666 от 12 август на Разградския окръжен съд. След разформироването на тамошната адвокатска колегия Панайот Попов постъпва в русенската на 1 септември 1935 г.³⁴ От наличните в неговото лично досие документи става ясно, че той членува от 1906 г. с малки прекъсвания в Работническата социалдемократическа партия³⁵ до нейното сливане с Българската комунистическа партия, когато отпада като член³⁶. Известно време учителства, но не става ясно нито през коя година, нито къде. В Русенския адвокатски съвет Панайот Попов е избран за член на ръководството през 1942 г.³⁷, а от 1944 г. е част и от Втори състав на дисциплинарния съвет³⁸. Интересна е неговата съдба в личен и професионален план след края на последните процеси на Русенския областен народен съд. От запазените свидетелства става ясно, че той преминава на страната на Българската работническа социалдемократическа партия (обединена), като дори става неин водач за Русенска област³⁹. Участва в изборите за VI Велико народно събрание, състояли се на 27 октомври 1946 г., като кандидат за народен представител от опозицията. Още през следващата, 1947 г. Панайот Попов бива заличен от списъка на адвокатите, което се случва на 21 декември. Специално свикана комисия обсъжда неговото поведение по време на изборите и констатира, че той не може да продължи да се занимава със своята професия. Мотивите за това се намират, от една страна, в буквата от закона, но от друга – и поради това, че бившият народен обвинител проявява реставраторство. С Решение № 277 от 19 февруари 1948 г. на Централната комисия на адвокатите Попов е заличен от имащите право да практикуват⁴⁰. Без последствие е оставена и подадената от него жалба в отговор на решението. Няколко години по-късно той отново прави опит да се завърне в местния адвокатски съвет. На 5 март 1951 г. Попов депозира молба, в която посочва, че е изтекъл законово установеният срок от три години, през които лицето няма право да упражнява своята професия, и сега може отново да бъде включен в състава на колегията⁴¹. За

установяване на това дали изключеният поради реставраторство адвокат и бивш народен обвинител, е променил своите възгледи, комисията, разглеждаща подадените документи, се обръща към Седемдесет и пета низова партийна организация в Русе, към която адресно се числи Панайот Попов. Оказва се, че той не членува в нея и не посещава събранията. Председателката Несторова отбелязва в писмената справка, че у въпросното лице не се забелязват вражески прояви. Въпреки това Русенският адвокатски съвет отказва да го върне в редиците си и да му позволи да практикува професията си⁴². Панайот Попов среща смъртта си в град Русе, както е посочено в документите, някъде „след 1960 година“⁴³. Последният от петимата народни обвинители, за когото има сведения, е Кирил Христов. По образование юрист, а по занимание – адвокат. Христов фигурира в протоколите от събранията на местния съвет на адвокатите като касиер⁴⁴. Преизбран отново за такъв и през 1942 г. Името му се намира сред състава и на дисциплинарната комисия⁴⁵. Запазва същите позиции и след 9 септември 1944 г.⁴⁶

От приведената информация се вижда, че в своята политическа принадлежност назначените за народни обвинители са различни. Предвид дейността на Моско Мъсев като нелегален в различен период от време може да се направи извод, че неговата съдба е пряко обвързана с Комунистическата партия и то от най-рано. В случая на Панайот Попов се вижда, че не е така и той се числи към Социалдемократическата партия. Независимо от тези обстоятелства към момента на назначението им всеки от тях притежава безспорно подобаващ обществен статус и добър кредит на политическо доверие.

Още при назначаването на въпросните лица за народни обвинители вероятно съществува предварителна яснота относно точни брой на съдебните състави, които предстои да заработят на територията на Русе и областта. Официалното определение от Министерството на правосъдието трябва да стане съгласно разпоредбите на член 7 от Наредбата-закон. Това позволява на народните обвинители да започнат безпроблемно своите задачи по натрупването на материал. Първото съобщение, чрез което се постановява привличането под отговорност, подписано от Величко Цонев, е поместено в „Дунавски отечествен фронт“, брой 44 от 7 ноември 1944 г.⁴⁷ Разпределението на народните обвинители по съдебните състави е следното – Борис Минковски и Панайот Попов поддържат обвинението в Първи, а Моско Мъсев, Величко Цонев и Кирил Христов в Четвърти състав на Русенския областен народен съд.

Втората по важност фигура в Народния съд след тази на обвинителя е на народния съдия. При търсенето на политическа логика относно извършването на конкретните назначения неизбежно се откроява познатият мотив за строгите и справедливи присъди, неизбежно обвързани с престъпленията на предния режим срещу народа, определяни като национална катастрофа. Идеологическият спектър на тази теза попада в идентично синхронно поле с ролята

и задачите, които има народният съдия. На него е поверена задачата да раздаде заслуженото на провинилите се като за това ползва всеобхватната легитимация, че борави от името на целия народ. В този порядък от мисли, ако народният обвинител е гromящият юмрук, който стоварва върху обвиняемите гневът на угнетените, то народният съдия следва да бъде разумният, но едновременно с това строг блюстител на новият ред, настанил се в страната с датата Девети септември⁴⁸.

Народният съд трябва да бъде освен всичко останало и краен резултат. Присъдите, издадени от него, трябва веднъж завинаги да попречат на възраждането на фашизма в страната. Според Кимон Георгиев: „Всъщност най-важното и най-трайното значение на Народния съд, което оправдава преди всичко неговото съзнание и неговата дейност, това е да предпази чрез страха от безпощадното, но справедливо народно наказание, идните управници на българския народ от повтаряне на престъпленията на досегашните негови фашистки власти, като спести на народа в бъдеще разочарованията, страданията и ужасите, причинени от миналия режим“⁴⁹. Минчо Нейчев допълва към казаното от Георгиев следното: „Присъдите, които Народният съд ще произнесе, ще бъдат едно внушително предупреждение за всички, които в бъдеще биха поискали да пренебрегнат волята на народа и да поведат държавата из старите пътища на безотговорност и срамни предателства“⁵⁰.

Не би било исторически коректно, ако се приеме твърдението, че решението, организацията и провеждането на Народния съд е единствено в приоритетите на БРП (к.). Знае се, че съществуват определени различия между партиите в Отечествения фронт, които касаят предварителния подбор на съдиите, броя на привлечените под отговорност и присъдите. Така например лидерът на БЗНС д-р Г. М. Димитров в своя статия, поместена първо във вестник „Земеделско знаме“ на 20 декември 1944 г., а след това препечатана и в „Отечествен фронт“ на 24 декември 1944 г., дава конкретно определение за ролята на народния съдия отново през призмата на цялостното определение за явлението Народен съд. Димитров пише: „Този, който познава здравото народно чувство, наболялата народна душа и будната народна съвест, не може, както казва министър-председателят, да не очаква и да не пожелае от народните съдии да се проникнат от историческата отговорност, да станат достойни изразители на народното съзнание за съда и съдията и да бъдат наистина строги, но „абсолютно справедливи и безпристрастни“⁵¹. Подобно на цитираните Кимон Георгиев и Минчо Нейчеви, Г. М. Димитров не прикрива положителната си настройка към очакваните присъди, като преповтаря мнението, че с тях именно се загражда пътят пред ония, които биха пожелали да възродят фашизма в страната⁵².

Първите съобщения в пресата, че повечето от народните съдии са избрани от областните комитети на ОФ, се появяват във вестник „Дунавски оте-

чествен фронт“ в брой 37 от 29 октомври 1944 г. Населението се информира, че до края на месец ноември имената на всички ангажирани следва да бъдат официално оповестени⁵³. Така месец по-късно, на 30 ноември 1944 г., става ясно, че необходимия брой състави в цялата страна вече са образувани и всички народни съдии са получили своето назначение, като за такива са подбрани предимно действащи съдии и адвокати⁵⁴.

В Русенска област са планирани да действат шест състава. Два от тях (Първи и Четвърти⁵⁵) на територията на град Русе, а останалите четири в различни близки градове. Със Заповед на съдебното ведомство № 416 от 2 март 1945 г. се дават нареждания, касаещи преди всичко номерацията и градовете, в които ще провеждат своите заседания съставите на Народния съд в Русенска област. Разпределението се простира върху Бяла, Силистра, Исперих и Разград, като съответно в Бяла действа Втори състав, в Силистра – Трети, в Исперих – Пети, а в Разград – Шести⁵⁶. Из архивите не се открива информация относно мотивите за избора на конкретните лица, които са назначени. Вероятно е спазен принципът за разпределение между основните партии, съставляващи Отечествения фронт, но в случая за Русенския областен съд липсват конкретни доказателства, чрез които това твърдение да бъде доказано. Така или иначе се намират предостатъчно сведения, разкриващи промените в предварителните състави, които могат да послужат при определяне движението в предложенията, направени от Областния комитет на ОФ. Удачно е да се отбележи, че поради спецификата на изследването, чийто обект е Народният съд в град Русе, ще бъдат проследени единствено измененията, касаещи двата русенски състава.

Според първоначалния списък на народите съдии⁵⁷ за председател на Първи състав е определен членът на областния съд в Русе Илия Данев. Освен него сред имената на лицата, попадащи там, са тези на Нончо Дойков, Иван Великов, Димитър Диолев, Павел Стефанов и Никола Симеонов като резервен член. След всеки един от тях е посочено неговото местожителство. Четирима са от Русе, един – от село Липник (днес Николово), и един – от село Бъзън. В оригиналния документ, съхраняван в архивохранилището на Държавен архив – Русе, срещу някои от имената неизвестна ръка е нанесла корекции, добавяйки там нов имена – вероятно на юристи, които на даден етап трябва да заменят някого от избраните вече. Така срещу името на Нончо Дойков е дописано Калинка Койнова, а срещу това на Димитър Диолев – „Старият Чампов“⁵⁸, като в скоби отдолу е добавено, че става въпрос за Стефан Чампов⁵⁸. При Четвърти състав ситуацията е идентична. Там в първоначалния списък за председател е посочен русенският адвокат д-р Димитър Цонев, а членове са Петър Нейчев от Силистра, Марин Дянков от Тутракан, Димитър Иванов от село Главиници, Тутраканско, д-р Димитър Хаджиев от Русе и Нено Бърденски от село Червена вода, Русенско. Срещу името на Петър Кудинов е дописано на

ръка Христо Теохаров, а Димитър Иванов е задраскан, като отгоре е вмъкнато името на Дачо Войков. При тази подредба на съставите най-старши сред всички се явява председателят на Първи състав Илия Данев. С Протокол от 11 декември 1944 г. на Областния комитет на Отечествения фронт в Русе се привнасят и някои нови изменения из съставите⁵⁹. Променя се председателят на Първи състав, като на мястото на Илия Данев влиза адвокатът Димитър Нейков, член на БРП (к.). В същата конфигурация Замфир Замфиров сменя Павел Стефанов. Немалко изменения се наблюдават и в Четвърти състав. Там е извършена рокада, като запасният член Нено Бърденски сменя Марин Динков, а той заема мястото на резерва. Чрез протокола е отправена молба към Министерство на правосъдието да се предостави възможността председателя на съда да има правото да размества членовете от един състав в друг при необходимост. Сред посочените мотиви, наложили промените, се споменава, че двама са подали оставка, а други са сменени като резултат от допълнително събрани сведения за личността им. Протоколът е изпратен към министъра на правосъдието на 14 декември 1944 г.⁶⁰, а на 22-и същия месец се налага поредното изменение в Първи състав. Членът Нончо Дойков от Русе отказва назначението, тъй като служебните му ангажименти като изпълняващ длъжността Началник „Вагонен отдел“ в жп работилницата не му позволяват да се откъсне от тях⁶¹. За запасен член предварително е посочен Никола Симеонов от село Бъзън, Русенско. Още на 30 декември 1944 г. Областният комитет на Отечествения фронт – Русе известява Симеонов, че по силата на обстоятелствата е назначен за народен съдия⁶². В началото на новата 1945 г. пристига и Заповед № 34 от 5 януари, с която Министерството на правосъдието официално назначава членовете на всичките действащи състави на Русенския областен народен съд⁶³. Видно от имената, намиращи се там, е, че заповедта не отразява последните промени с Нончо Дойков и Никола Симеонов. Така или иначе тази смяна се оказва последната и след нея други не се извършват. Председател остава Димитър Нейков, а членове – Замфир Замфиров, Иван Великов, Никола Чампов и Никола Симеонов⁶⁴. Не по този начин стои въпросът с Четвърти състав. Тъй като той започва своята работа непосредствено след произнасянето на присъдите на Първия състав и тяхното изпълнение, там рокадите с ангажираните като народни съдии продължават и по-късно – през 1945 г. На 15 март секретарят на Областния комитет изпраща молба до министъра на правосъдието Петър Нейчев да бъде заменен с Момчо Крумов⁶⁵, което е одобрено и официализирано посредством Заповед № 1859 от 16 март с.г.⁶⁶ Последната регистрирана промяна е от 20 март 1945 г., когато от Министерството на правосъдието пристига документът с който на мястото на д-р Димитър Хаджиев е поставен Цани Цоневски⁶⁷. В своя окончателен вид към момента на започване на заседанията Четвърти състав включва имената на: председател е д-р Димитър Цонев, членове – Момчо Крумов, Дачо Войников, Цани Цоневски и Нено Бърденски⁶⁸.

Избирането и назначаването на обвинителите и съдиите въвежда в действие изискванията, заложили в членове 5–7 от Наредбата-закон, с което се финализира организацията на Народния съд. След обособяването на двете колегии се пристъпва и към началото на заседанията на съставите, които започват по различно време. Първи състав се събира, за да гледа делата на подведените под отговорност на 12 февруари 1945 г. На подсъдимата скамейка са изправени 77 души, а малко по-късно, на 19 март 1945 г., когато е първото заседание на Четвърти състав, други 89. Заседанията на Първи състав продължават до 25 февруари, когато в 18:45 часа председателят изчита присъдите на подсъдимите лица. От всичките 79 души, изправени да отговарят по различни обвинения, на смърт са осъдени 27. Шестнадесет присъстват в залата, а другите 11 са осъдени неприсъствено, понеже се намират в неизвестност. На доживотен затвор са изпратени 3, а на различни срокове затвор – 42. Напълно оправдани са шестима. По делото са привлечени да свидетелстват 112 души.

Четвърти състав дава начало на съдебното следствие близо месец по-късно – на 19 март 1945 г. продължава своята работа до 30 март същата година. Към обяд на въпросната дата са произнесени и присъдите, които не подлежат на обжалване. Като обвиняеми са призовани 89 души. Мнозина са в неизвестност и биват осъдени неприсъствено. Шестима са осъдените на смърт, а 2 – на доживотен затвор. Двадесет и един получават различни срокове затвор. Десет се сдобиват с условни присъди, а всички останали са оправдани. 198 души се явяват като свидетели.

По отношение на смъртните присъди на Първи състав липсва конкретна информация за местоизпълнението им. В литературата по въпроса се открива сведение, което дава определени насоки при издирването на точното място. В спомен на Трифон Георгиев от негов разговор със Стоян Стоянов, бивш милиционер и охранител на осъдените, а така също участник в изпълнението на екзекуциите, се предполага, че това се е случило в салкъмова гора, находяща се вляво от пътя, водещ към село Николово⁶⁹.

Относно изпълнението на смъртните присъди на осъдените от Четвърти състав, липсва каквато и да била информация освен протокола, посредством който се констатира настъпилата смърт. В него медицинското лице записва, че смъртта е настъпила веднага, часът, както и това, че трупове са погребани на мястото на местоизпълнението, като не се сочи къде точно е това. Няма причина да се счита, че локацията, където и до днес незнайно почиват тленните останки на осъдените от Четвърти състав, е различна от тази на Първи.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ **Радков, И.** Народният съд в Русе 1945 година. – В: Изв. Съюза на учените – Русе. Серия „Обществени науки“, 4, Русе, 2003, с. 107–113.

² Указ № 2 – Наредба-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвлечане България в Световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея. В: Държавен вестник, № 219, 6 октомври 1944, с. 1–2.

³ **Илиев, Б.** Революционният Народен съд. С.: Издателство на Отечествения фронт, 1988.

⁴ **Илиев, Б.** Цит. съч., с. 27

⁵ Указ № 2 – Наредба-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвлечане България в Световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея. – В: Държавен вестник, № 219, 6 октомври 1944, с. 1–2.

⁶ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 119–122.

⁷ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 209.

⁸ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 119.

⁹ „В първите дни на революцията стихийно бяха уредени сметките с най-злостните врагове, попаднали в наши ръце. Сега се вземат мерки за това с тези неща да се занимават съответните наказателни органи“. – Цит. по **Шарланов, Д., Мешкова, П.** Българската гилотина. Тайните механизми на народния съд. 1994. [cited 13.12.2017]. Available from: <<https://chitanka.info/text/2020-bylgarskata-gilotina-tajnite-mehanizmi-n>>

¹⁰ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 120.

¹¹ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 120.

¹² ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 209.

¹³ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 120.

¹⁴ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 120.

¹⁵ Указ № 2 – Наредба-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвлечане България в Световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея. – В: Държавен вестник, № 219, 6 октомври 1944, с. 1–2.

¹⁶ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 121.

¹⁷ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 209.

¹⁸ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 121.

¹⁹ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 209.

²⁰ В член 9 се посочва, че: „Съдът в най-кратък срок насрочва разглеждането на делото. Съдебното дирене се извършва от съда свободно, по разум и съвет. За отсъстващите подсъдимите делото се разглежда неприсъствено. Всеки подсъдим има право най-много на двама защитници“. – Указ № 2 – Наредба-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвлечане България в Световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея. – В: Държавен вестник, № 219, 6 октомври 1944, с. 1–2.

²¹ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 122.

²² ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 80–84.

²³ Става въпрос за Силистра, където са назначени за народни обвинители Кирил Вълчев и Иван Петров Брезоев, за Бяла – Петър Дончев, и за Разград – Иван Халаджов и Тодор Цонев. Народните обвинители в Русенска област. – В: Дунавски отечествен фронт, № 28, 19 октомври 1944, 1.

²⁴ ДА–Русе, ф.216, оп.1, а.е.2, л. 1.

²⁵ Народните обвинители в Русенска област. – В: Дунавски отечествен фронт, № 28, 19 октомври 1944, 11.

²⁶ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 97.

²⁷ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 88.

²⁸ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1287, л. 112–114.

²⁹ ДА–Русе, ф.604К, оп.1, а.е.6, л.70а

³⁰ **Ангелов, А.** Село Мечка, Русенски окръг. История на населеното място от древни времена до 1944 година [cited 8.12.2017]. Available from: <<http://macedonia.kroraina.com/>>

³¹ България: 20 век. Под редакцията на Филип Аврамов. София: ИК „Труд“, 1999, 1159.

³² ДА–Русе, ф.604К, оп.2, а.е.12, л. 31.

³³ ДА–Русе, ф.604К, оп.2, а.е.12, л. 37.

³⁴ ДА–Русе, ф.604К, оп.2, а.е.12, л. 41.

³⁵ ДА–Русе, ф.604К, оп.2, а.е.12, л. 43.

³⁶ ДА–Русе, ф.604К, оп.2, а.е.12, л. 58.

³⁷ ДА–Русе, ф.604К, оп.1, а.е.6, л. 21а.

³⁸ ДА–Русе, ф.604К, оп.1, а.е.6, л. 70.

³⁹ ДА–Русе, ф.604К, оп.2, а.е.12, л. 58.

⁴⁰ ДА–Русе, ф.604К, оп.2, а.е.12, л. 44.

⁴¹ ДА–Русе, ф.604К, оп.2, а.е.12, л. 53.

⁴² ДА–Русе, ф.604К, оп.2, а.е.12, л. 55.

⁴³ ДА–Русе, ф.604К, оп.2, а.е.12, л. 58.

⁴⁴ ДА–Русе, ф.604К, оп.1, а.е.6, л. 20.

⁴⁵ ДА–Русе, ф.604К, оп.1, а.е.6, л. 39а.

⁴⁶ ДА–Русе, ф.604К, оп.1, а.е.6, л. 70.

⁴⁷ Постановление № 1. – В: Дунавски отечествен фронт, № 44, 7 ноември 1944, 1.

⁴⁸ „Народният съд е дело на народа. Още през първите дни след Девети септември по цялата страна се издигна искането за съденето на виновниците от Народния съд. Думите „справедлива, но безпощадна присъда“ станаха най-популярните думи на изстрадалия народ. Народните обвинители и народните съдии трябва да разберат истинския смисъл на това искане на народа, трябва дълбоко да се проникнат както от историческото значение на делото, което им предстои да извършат, така и от страшната отговорност, която те носят пред българския народ, който ги е облякъл в най-голямото си доверие – да съдят от негово име враговете на България.“ – Реч на д-р Минчо Нейчев от 19 декември 1944 г. – В: **Илиев, Б.** Революционният Народен съд. С.: Издателство на Отечествения фронт, 1988, с. 29–30.

⁴⁹ Пак там, с. 28–29.

⁵⁰ Пак там, с. 29–30.

⁵¹ Архивите говорят. Политическа история на съвременна България: Сборник документи (1944–1947). Т. 67 // Състав. Любомир Огнянов. София: Държавна агенция „Архиви“, 2016, с. 80–81.

⁵² „Присъдата на такъв Народен съд не може да бъде въпрос на отмъщение, нито на обикновена съдебна мярка спрямо подсъдимите. Тя може да бъде само акт на върховен държавен интерес и промисъл. Присъдата на Народния съд включва сама по себе си не само силата на наказателното оръжие, но и силата и смисъла на народния морал и на

мощното и жизнено чувство на народа за самосъхранение. Такава присъда цели не само да даде възмездие на жертвите през миналите противонародни тиранически режими, но цели и да предпази народа и държавата от нови трусове и катастрофи.“ – В: Архивите говорят. Политическа история на съвременна България: Сборник документи (1944–1947). Т. 67 // Състав. Любомир Огнянов. София, Държавна агенция „Архиви“, 2016, с. 80–81.

⁵³ Народните съдии са избрани и след няколко дни ще бъде оповестен съставът на народния съд. Изявление на министъра Минчо Нейчев. – В: Дунавски отечествен фронт, № 37, 29 октомври 1944, 1.

⁵⁴ Назначаването на народните съдии. – В: Дунавски отечествен фронт, № 63, 30 ноември 1944, 1.

⁵⁵ Двата състава са определени като действащи на територията на град Русе със Заповед № 34 от 5 януари 1945 г. на Министерството на правосъдието. – Б.а.Т.Д.

⁵⁶ ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 27.

⁵⁷ ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 8–9.

⁵⁸ ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 8.

⁵⁹ ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 10.

⁶⁰ ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 13.

⁶¹ ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 13.

⁶² ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 16.

⁶³ ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 17.

⁶⁴ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1282, л. 37.

⁶⁵ ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 20.

⁶⁶ ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 26.

⁶⁷ ДА–Русе, ф.82, оп.1, а.е.17, л. 34.

⁶⁸ ЦДА, ф.1449, оп.1, а.е.1289, л. 13.

⁶⁹ „Аз зная мястото, където са разстреляни и заровени осъдените в Русе – в салкъмовата горичка, вляво от шосето за Липник. Бай Стоян не очакваше този въпрос. Но беше вече обещал на изпълни молбата ми. И както бе лаконичен и много пестелив в приказките, каза: – Аз командвах охраната на обвиняемите. Преди да се чете присъдата, ги строих в съдебната зала – най-отпред главните начело със Стефан Симеонов. Като се прочетоха имената на първите осъдени на смърт, заповядах: „Седни долу!“. После на следващите осъдени. След прочитане на присъдите заповядах да станат. Изведохме ги в коридора на Съдебната палата. Разреших им да се простят с близките. Откарахме ги до изкопания трап в салкъмовата горичка и ги разстреляхме.“ – Вж. материала, озаглавен „В салкъмовата горичка ги разстреляхме“ – В: Про&Анти, № 31, 2005.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Ангелов, А. Село Мечка, Русенски окръг. История на населеното място от древни времена до 1944 година. [Angelov, A. Selo Mechka, Rusenski okrag. Istoria na naselenoto myasto ot drevni vremena do 1944 godina.]

Архивите говорят. Политическа история на съвременна България: Сборник документи (1944–1947). Т. 67 // Състав. Любомир Огнянов. София: Държавна агенция „Архиви“, 2016. [Arhivite govoryat. Politicheska istoria na savremenna Bulgaria: Sbornik

dokumenti (1944–1947). Т. 67/ Sastav. Lyubomir Ognyanov. Sofia: Darzhavna agentsia „Arhivi“, 2016.]

България: 20 век. Под редакцията на Филип Аврамов. София: ИК „Труд“, 1999. [Bulgaria: 20 vek. Pod redaktsiyata na Filip Avramov. Sofia: IK „Trud“, 1999.]

ДА–Русе, фонд 604К. [DA-Ruse, fond 604K.]

Дунавски отечествен фронт, бр. 28/19.10.1944; бр.37/29.10.1944; бр. 44/7.11.1944; бр.63/30.11.1944. [Dunavski otechestven front, br. 28/19.10.1944; br.37/29.10.1944; br. 44/7.11.1944; br.63/30.11.1944.]

Държавен вестник, брой 219/6.11.1944. [Darzhaven vestnik, broy 219/6.11.1944.]

Про&Анти, бр. 30 от 2005. [Pro&Anti, br. 30 ot 2005.]

Радков, И. Народният съд в Русе 1945 г. – В: Изв. Съюза на учените – Русе. Серия „Обществени науки“, 4, Русе, 2003, с. 107–113. [Radkov, I. Narodniyat sad v Ruse 1945 g. – V: Izv. Sayuza na uchenite – Ruse. Seria „Obshtestveni nauki“, 4, Ruse, 2003, s. 107–113.]

ЦДА, фонд 1149. [TsDA, fond 1149.]

Шарланов, Д., Мешкова, П. Българската гилотина. Тайните механизми на Народния съд. 1994. [Sharlanov, D., Meshkova, P. Balgarskata gilotina. Tainite mehanizmi na Narodnia sad. 1994.]